

110 ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО НА ДИМИТЪР ТАЛЕВ ПЕТРОВ – ПАЛИСЛАМОВ

ВЕЛИКИТЕ БЪЛГАРИ ЗА ... БЪЛГАРИТЕ

„Не се даваме.“

Д. Талев

Непознатият Талев

Роден е на 1.09.1898 г. в Прилеп (сега в Македония), където израства в семейна среда, пропита от патриархална сърдечност и възрожденски патриотизъм. Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война са причина да сменя училища в Прилеп, Солун, Скопие, Стара Загора и Битоля, където завършва гимназия (1920). Следва по 1 семестър медицина и философия в Загреб и Виена (1920–1921), но завършва славянска филология в Софийския университет (1925). Активен общественик и виден деец на ВМОРО, той става сътрудник на в. „Македония“, орган на дясното крило на македонското движение (на Ив. Михайлов) – коректор (от 1927), член на редакционната колегия (1929), главен редактор (1930–1931) и директор (1933–1934). След забраната на ВМОРО през 1934 г. и спирането на в. „Македония“ Д. Талев продължава журналистическата си дейност във в-к „Зора“ (на Данаил Крапчев) – като сътрудник (1935) и редактор в културния отдел (1938–1944). На страниците на тези две издания се намират стотици статии, коментари и есета, носещи неговия подпис и творчески почерк. Това огромно наследство и до днес не е събирано, коментирано и издавано – дори и след емблематичната 1989 г. На въпроса „защо?“ всеки може да си отговори, ако се запознае дори с част от тези материали (цитати от тях публикуваме по-долу).

Работата в тези вестници му струва след 9 септември 1944 г. 8 години комунистически терор между живота и смъртта. Нарочен за ликвидиране, през 1944 г. е изключен от СВП, а през октомври същата година е арестуван, без официално обвинение, без съд и присъда, с упреци за „прояви на великобългарски шовинизъм“ и е задържан в Софийския централен затвор (до края на март 1945). Оттам е изпратен в „трудово-изправително селище“ (лагер) в Бобовдол (до края на август 1945). През октомври 1947 г. отново е арестуван и, тежко болен, е въдворен на работа в мина Перник, рудник „Куцман“ (до февруари 1948), където едва оцелява благодарение на усилията на сълагерниците си. Партията не прощава, и както по-късно става ясно от спомените на Хр. Огнянов, Д. Талев наистина е ликвидиран, но по погрешка не писателят, а негов съименник-журналист.

„... на 23 ноември 1944 г. общото събрание на Съюза на българските писатели одобрило решението на Управителния съвет да бъдат изключени от Съюза заради подчертана „фашистка“ дейност двадесет и девет души писатели, между които на първо място Димитър Талев ...

Недозрели, надути момчетии бяха запретирили ръкави да „чистят“ българската литература с насьскване на милиционерските хрътки, които почнаха да гонят, да хапят, а при сгоден случай и да душат, най-изтъкнатите творци на българското слово. При това положение за дълги години не можеше да се очаква съвземане на българската литература ...”

Из „Спомени за Димитър Талев“

на Христо Огнянов

в-к „Македонски преглед“, бр. 1, 1996 г.

(вж. и <http://www.promacedonia.org/nprr/talev.html>)

„Един ден – продължи Талев – бях крайно изненадан, когато ми съобщи да се приготвя и да се върна в София. Бил съм освободен. Придружаваше ме човек от милицията. При всичката си немощ с последни сили закретах... Бях повече сянка, отколкото човек. Минахме по една улица. Зави ми се свят, прилоша ми, щях да падна, ако не бях се опрял на една врата, която неочаквано се отвори... Отвътре изтича една жена. Когато ме видя, изпищя като ухапана от змия и изчезна в къщата. Толкова съм я изплашил с окаения си вид. Не бях се оглеждал в огледало и не знаех как изглеждам. Когато се огледах, едва не изписах като жената. Лицето ми бе обрасло като че ли със зелен мъх. Слаб, кожа и кости.

Съпровождащият ме милиционер ме отведе в Дирекцията на „народната“ милиция. Вървим през разни коридори, а на мене ми тъмнее пред очите... Спряхме пред една врата. Почука, отвори, бутна ме в стаята и каза: „Ето го!“ Стоя ни жив, ни мъртъв, едва се държа на краката си. В дъното на стаята голяма маса, зад нея мъжага. Седи с наведена глава, тъй че му се вижда вратът, дебел като на пехливанин. Повдига бавно главата си поглежда ме, потръква очите си, пак се навежда над масата и започва да се смее или по-добре да се кикоти. Отново вдига глава, сякаш не вярва на очите си, пак се навежда, но този път издава гръмлив смях. А аз стоя безпомощен, мъча се да не падна. Пак вдига главата си, но вече не се смее, а гръмко извика: „За тебе се застъпва другарят Георги Караславов! Махай се!“ Излязох унижен, съкрушен. Не си спомням как съм стигнал, или по-точно как съм бил заведен в къщи. тогава именно видях лицето си и разбрах защо изписва жената в Дупница. Разбрах, че тоя бикоглав чиновник не е могъл да си обясни защо Георги Караславов се застъпил за подобно човече.”

Из „Спомени за Димитър Талев“ на Хр. Огнянов
в-к „Македонски преглед“, бр. 1, 1996 г.

От 1948 до 1952 г. семейство Талеви е изселено от София в Луковит, където в условията на обществена изолация Д. Талев създава „Преспанските камбани“ и „Илинден“. Световно известният му днес роман „Железният светилник“, започнат още през войната и завършен по думите на Талев в края на август 1946 г., след като престоява години наред в чекмеджетата на Георги Караславов, през 1952 г. най-после е обнародван и извършва чудо, реабилитирайки своя автор. Позволено му е да се върне в София, но същевременно е поставен под огромен натиск да си направи самокритика за „черното минало“. Подобна фалшификация от негово име излиза във в-к „Пиринско дело“ и до края на живота си, дори на върха на своята слава писателят не успява (не му е позволено) да я опровергае. Заради огромната популярност на „Железният светилник“ и последвалите романи партийните функционери се принуждават да върнат Д. Талев в обществото и дори да го качат на пиедестал – през 1966 г. той е „избран“ за народен представител в 5-то (31-то) НС. Здраве то му обаче вече е сериозно увредено от нечовешките условия по време на комунистическите репресии и на 20.10.1966 г. човекът, който до последно остава верен на принципите и морала си, умира в София. Но остана като едно от най-големите и последни имена от кохортата на големите романтици на българската история.

За страха на властимащите, особено на тези след 1944 г., от смелата и разобличаваща публицистика на Д. Талев е показателен фактът, че едва преди 10 години се появиха неизвестни и различни от досегашните факти за неговата истинска биография, публикувани в посветената на 100-годишния му юбилей „Книга за Талев“ (1999). Но дори в нея липсват анализи на творбата му „На завои“, а за цикъла „Усилни години“, за биографията на Гоце Делчев и историята на град Прилеп, написани преди 1994 г., не се споменава. „Ако тези книги в уж свободните от цензура времена и при многобройните „нови“ прочети на българската литература съзнателно са игнорирани и пренебрегвани, то какво може да се очаква за другата неизвестна част от книжовното му дело – публицистиката. Изглежда, че тя завинаги ще си остане табуирана и непозната за широката аудитория. Може би поради факта, че публицистичното творчество на Д. Талев най-пряко и силно кореспондира със съвременността.“ (Трифонов, „Словото“).

„В различните времена и в различните си модификации българското племе жестоко се разправя с избраниците между себе си, не за друго нещо, а поради техния ум и високите им добродетели, а най-вече поради една от тях – да обичат народа си и да бъдат на негова страна, възправяйки се срещу безмилостния геноцид – единствено възможният инструмент за властване според мантилетата и политическото късогледство на българските управници. Затова публицистиката на Д. Талев няма да излезе никога в книга... А ако писателят бе наш съвременник, пак щеше да бъде заставен да замълчи или да копае в мините на „Бобов дол“, както някога в Богданов дол и Куциян. Специално заради него (и евентуални следовници и съмишленици) щяха да измислят и създадат концлагери, макар с друга абревиатура, вместо Антонюговото ТВО. Защото никой не трябва да се съмнява, че след 9. IX. 1944 г. Д. Талев е подложен на репресии, издевателства, мизерия и унижения, които преждевременно го вкарват в гроба, не поради друга причина, а заради неговата правдива, страстна и безкомпромисна публицистика, ползваща се с огромен авторитет сред обществото. Тя е враг на всяка плутократска власт (не само на тогавашната) а първата работа на властта е да унищожава свободното слово и доблестния граждански дух, използвайки всички познати йезуитски прийоми – нахранване, съдебно преследване, купуване, покваряване, шантажиране, случайно катастрофиране, отстрелване, взривяване и прочие.“ (Цв. Трифонова, „Словото“ – <http://www.slovoto.com>)

"Онова, което можах да разкажа, то е по страниците на романите ми, ала много повече остана в мене, в самото ми сърце, като жива рана в сърцето ми, все още отворена..."

Д. Талев

"Уви, никой не се интересува от публицистиката на Дим. Талев, нито се е заел да я събира, коментира и издава. Явно институционализираните общности все още нямат желание да променят създаваните от самите тях в продължение на десетилетия канонични представи за творците и за литературната история. Доказателство за това са учебните програми и кандидатстудентските конспекти, където едва в 2000 г. успя да се вмъкне само още едно име – на Атанас Далчев. Иначе "Червените ескадрони", "Йохан", "Вяра" и "Двубой" и пр. неизменно са си там. И Димитър Талев си е класикът, застъпен единствено с "Железният светилник" и твърдоглавата Султана, макар че други са художествените образи, които кореспондират със сложните морални проблеми на нашето време – например Борис Глаушев или Крум Кошеров от романа "На завой", мислещи герои, които допускат и другата алтернатива, умеят да изстрадат собствените си заблуди, способни са да извървят дълъг път, за да открият истинските ценности и смисъла на човешкия живот. Но такава е волята на несменяемите тълкуватели и на литературните чиновници – всичко да си остане каквото си е било, никой да не мисли със своя си ум и различно от тях. Че младите хора вече не искат да пишат по техните високопарни теми и масово им връщат бели листа – не ги е ня. Било въпрос на невежество и мързел, а не и израз на отвращение от скуката и лъжите, от помпозното наукообразие и словоблудие, от цялата корумпирана и омерзителна кампания, с които набедещите реформатори продължават да изияждат най-ценните за младежта години на духовно съзряване. И то все по-същия, непомирна ни на йота, велзевулски маниер." (Цв. Трифонова, пак там)

ОЩЕ НЕ СА ПОГРЕВАНИ ВСИЧКИ НАДЕЖДИ

Онова, що бликна като жива сила в душата на българина, когато след петстотин години робство – една епоха на пълен мрак и кървави стихии – той възкръсна за нов живот, онова, що го изтригна от обятията на сигурна гибел и го тласна към възход, за едно кратко време биде сломено от чужди, биде прахосано, проиграно от свои. Външните, чуждите врагове не бяха толкова опасни, защото те не можеха да затрият окончателно цял един народ. Много по-опасни бяха вътрешните, своите. Ония некадърници, шарлатани и мародери, които бяха заграбили всичко в свои ръце, разпиляваха безразсъдно народния труд, спечеленото с реки от кръв, ръфаха безмилостно народната снага, сееха поквара.

Настъпи страшна действителност. Един голям дял от българското племе остана пак под робство, остана да гори в пламъците на една борба за живот и смърт. Свободните българи изнемогват под смазващото бреме на преживените, след толкова много жертви, неуспехи, следвани неотстъпно от същата оная глутница от разсипници и негодари. Би помислил човек: настъпва вече край. Чуждите, външните врагове нанасят удар след удар. Вътрешните, своите – хищна паплаг от слепи партизани, обществени въжеитрачи, лукави народни доброжелатели, щастливи глупци с пъргави ръце и мекотели паразити – продължават да смучат народните животворни сокове, да отслабват ръката, що трябва да се дигне за самоотбрана.

И ето, пред тая страшна действителност българската интелигенция преви врат. Оная здрава и дей-

на българска интелигенция, която до неотдавна се въодушевяваше от най-благородни стремежи, от най-възвишени идеали, която се бе отдала на ползотворен труд и ковеше хубаво бъдеще за своя народ, оная интелигенция, сред която израснаха мнозина великани на творческия български дух, падна победена пред суровото изпитание, на което е подложен целокупният български народ. Тя се изплаши от тежкия кръст на страданието и напусна своя пост. Не рачи да тръгне по стръмните пътища на подвига, но кривна по калните пътеки на компромиса, на едно жалко съществуване, продавайки своите дарби на безценница по шумните панаири на днешния обществен и политически живот, дето господруват нахалството, безсрамието и подлостта. Така надеждната българска интелигенция се залута в безпътница: едни станаха ратаи на силните, други се зареяха по някакви неземни сфери, трети се затвориха в себе си. Помъчиха се някои да останат верни на своето призвание и потърсиха поле за работа. Озъртаха се, лутаха се – диреха някакви далечни, незнайни простори. Бяха заболели, очите им бяха помътнели, та не можах да видят широкото благодатно поле, що се разстиляше пред нозете им. Народът остана сам – плячка на тъмна сган. Няма кой да го утеши, кой да го поучи, да го поведе. Остана сам с безкрайната си мъка, обезнадежден, отровен от апатия.

Тук става дума предимно за тукашната българска интелигенция, ръцете на която са развързани, ус-

тата на която не са заключени. Защото има и друга една част български интелектуалци, които вярно слушат на своите поробени братя и споделят във всичко тяхната участ. Преследвани жестоко, затваряни, разстрелвани по друмищата – тях не ги плаши нито гладът, нито лишенията, нито смъртта. Гордите им чела не се навеждат пред силния. те не познават измамата на съблазните, нито суетните увлечения, нито разочарованията на съзливия мечтател. Техните пламенни сърца туптят в ритъма на една вихрена бор-

ба. Редом със своите прости братя те творят едно велико дело. Ще подкрепи ли слабите духом техният пример? Ще вдъхне ли вяра в обезверените? Ще върне ли в правия път залутаните? Ще вдъхнови ли за народополезно творчество забравилите дълга си, изоставилите своето божествено призвание? Може би. Още не са погребани всички надежди.

Д. Талев
в-к "Македония", 26 юли 1930 г.

Истината е винаги проста. Проста е и жестоката истина в нашата национална трагедия. Ние обаче, увлечени в своите безкрайни писания, в своите потоци от думи, в налудничави жестикулации, съвсем се отдалечихме от тая проста истина.

Управници, политици, общественици, интелекци – всичко потъна в безизходно безредие. Партии, крѝла, групи, кръгове, нови идеологии, нови теории, учения, секти – пътна безпътница. И в цялата тая мътница гъмжи една тъмна папач от шмекери и лицемери – дошло е студено време за тях. В мъчителна лутаница ние намразихме сами себе си. Търсим злото в себе си – обвиняваме сами себе си. В мъчително самоизяждане и себеподобие ние ослепяхме и не виждаме истината, която блести пред очите ни и която може да се изрази с една дума – борба. Да разкъсваме тая мрежа, в която сами се оплитаме, за да се отворят очите ни и да видим, че не враговете ни са толкова страшни, колкото сме страшни сами за себе си. Това е простата и жестока истина в нашата национална трагедия, това е белегът на нашата народна съдба.

Д. Талев
Из „Посока, цел и средства“
в-к „Македония“, 22 март 1934 г.

И днес си кротува (българската интелекци – бел. ред.), разнася се по семинарчета, кръгли маси и конференции с неизменните коктейлчета, криволяво животува, мре или се въздига, умилквайки се за подаянията на разни фондационки, ръководени от височайши съпруги. И сега народът ни е "сам, плячка на тъмна стан", и сега "свободните българи изнемогват под смазващо бремене."

Д. Талев
Из „Ние сме болни“
в-к "Македония", 9 ноември 1933 г.

Не, това е стръвната надпревара на хищници, върхлетели върху снагата на България и в сред тъмния гмеж на тая стръвна папач загива стъпкано всичко по-здравно, бива задушавано всяко добро начинание. Българската политическа партия отдавна вече е престанала да бъде творческа сила – днес българската политическа партия е спекулантско грабителско сдружение за сметка на държавата и народа.

Д. Талев
Из „Тежкят камък“
в-к „Македония“, 21 октомври 1933 г.

„Именно тази част от неговата публицистика показва другото лице на писателя – освен, че е талантлив художник на българската старина, вгълбен мъдрец и човеколюбец, Талев е един от мрачните и скръбни пророци на България. Безпощадно ясно назовава тъмните страни на българския характер и народопсихологията и се оказва, че оттук тръгва връзката му с днешния ден. Статийте му представляват анализ на българската душевност, но и вертикален, исторически срез в битието на нацията. Изреченото от него е валидно за всякога, защото този сладкодумен сърцевед притежава проникателен поглед и провидческа дарба, изострен усет за нещата от реалния живот и политическата практика... Докато е наблюдавал своето време, прогледнал е и далеч напред във времето, дори до нашето настояще ...“

Ако мнозина от нас и днес са готови да се подпишат под гневно-презрителните Талеви слова, то значи, че писателят се е върнал духом сред народа си, за да му посочи истинските врагове на демокрацията и свободата, да му вдъхне кураж за съпротива срещу "спекулантските грабителски сдружения", нароили се със стотици на гърба на този изнемогващ "търпелив, страдалец" както го нарече още Алеко Константинов." (Цв. Трифонова, пак там)